

**Έλληνες και Αλβανοί μαθητές στο σχολείο.
Πώς η μια κοινωνική ομάδα αντιλαμβάνεται την άλλη**

Δρ. Θανάσης Διαλεκτόπουλος
Hooiersweide 62
3437 DT Nieuwegein, Holland
Tel: +30 6973398337
E-mail: Dialektopoulos@live.nl

Abstract

Greek and Albanian pupils at school. How one social group sees the other

The modern emigration of Albanians to Greece started ever since 1990. Nowadays the number of Albanians who have settled in Greece is estimated at many ten thousands.

In the academic year 2006-2007 we conducted a survey. We have chosen a primary school in a Greek village with a mixed Greek-Albanian pupil population and to the pupils of the last three classes (41 students in total) we gave a questioner with 17 multiple-choice questions in which we asked information about their opinions and beliefs concerning the other ethnocultural group as well as the behavior and the attitude of the students of one group towards the other.

We come to the conclusion that Greek pupils don't develop racial bias and racism towards the immigrants, on the contrary they accept their foreign fellow pupils as equal members of their society. On the other hand the Albanian pupils show a great acceptance concerning the cultural diversity and seem to be integrated in the Greek society. This is due to the fact that in a small society, such as this one, people have better interpersonal relationships with of each other.

Περίληψη

Ο αριθμός των Αλβανών που έχουν εγκατασταθεί στην Ελλάδα από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 υπολογίζεται σήμερα σε πολλές δεκάδες χιλιάδες. Μεγάλος είναι αντίστοιχα και ο αριθμός των μαθητών αλβανικής καταγωγής στην ελληνική εκπαίδευση.

Επιλέξαμε κατά το σχολικό έτος 2006-2007 ένα δημοτικό σχολείο σε χωριό της ελληνικής επαρχίας με μικτό ελληνοαλβανικό μαθητικό πληθυσμό και στους μαθητές των τριών τελευταίων τάξεων μοιράσαμε ερωτηματολόγιο ζητώντας να απαντήσουν σε ερωτήματα που αφορούν τις απόψεις και πεποιθήσεις τους καθώς και τις στάσεις και συμπεριφορές τους επί της άλλης εθνοπολιτισμικής ομάδας.

Από την έρευνα προκύπτει ότι οι Έλληνες μαθητές δεν καλλιεργούν φυλετική προκατάληψη και ρατσισμό, αντίθετα φαίνονται να αποδέχονται τους Αλβανούς ομηλικούς τους ως ισότιμα μέλη της κοινωνίας τους. Από την πλευρά τους οι Αλβανοί μαθητές παρουσιάζονται να είναι ενταγμένοι στον κοινωνικό τους περίγυρο και δημιουργικά μέλη. Οι λόγοι αποδίδονται στο ότι στις κλειστές κοινωνίες της επαρχίας αναπτύσσεται ευκολότερα μια αμφίδρομη σχέση αποδοχής που αντανακλά στις στάσεις και συμπεριφορές της μιας ομάδας στην άλλη.

Λέξεις κλειδιά: μετανάστευση, Αλβανοί μαθητές, ρατσισμός.

Εισαγωγή

Οι κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές που συντελέστηκαν στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων και της ανατολικής Ευρώπης από τις αρχές τις δεκαετίας του 1990 οδήγησαν ένα μεγάλο αριθμό μεταναστών από πολλές χώρες στη μέχρι πρόσφατα πληθυσμιακά ομοιογενή Ελλάδα.

Η μετανάστευση των Αλβανών στην Ελλάδα ξεκίνησε την ίδια περίοδο και είχε ιδιαίτερη κορύφωση το 1992, μια περίοδο μεταβατική στο πολιτικό και οικονομικό πεδίο της χώρας (Παπασωτηρίου, 1994: 207). Η προσπάθεια εκδημοκρατισμού της Αλβανίας που επιχείρησε η κυβέρνηση Αλία τη μετέτρεψαν σε πεδίο συγκρούσεων, αντιπαραθέσεων και βίας. Η έλλειψη επαρκών δυνατοτήτων απασχόλησης και το χαμηλό εισόδημα δημιούργησαν δυσοίωνες προοπτικές για το μέλλον των Αλβανών πολιτών και των οικογενειών τους. Το κατεξοχήν κίνητρο για τη μετακίνησή τους ήταν η αναβάθμιση της ποιότητας ζωής τους, που αυτό για ορισμένους ερμηνεύεται ως «ευκαιρία για αποταμίευση», για κάποιους άλλους ως «δυνατότητα για καλύτερη εκπαίδευση των παιδιών τους» ενώ για τους περισσότερους ως «διέξοδος από την ανεργία και τις πολιτικές εντάσεις» (Μίλεση, 2006: 95).

Η Ελλάδα λόγω ανυπαρξίας προγραμματισμού στους ρυθμούς παλιννόστησης και υποδοχής ξένων μεταναστών δε μπόρεσε να εφαρμόσει μια ικανοποιητική πολιτική επαγγελματικής αποκατάστασης των παλιννοστούντων και των μεταναστών, αρνούμενη ουσιαστικά να τους υποδεχτεί (ακόμα και για τους Βορειοηπειρώτες η επίσημη ελληνική θέση ήταν ότι αυτοί βρίσκονται στην Ελλάδα ως πρόσφυγες και όχι ως επαναπατρισθέντες). Το γεγονός αυτό οδήγησε τους παλιννοστούντες και τους μετανάστες σε ημιαπασχόληση σε βαριές και ανθυγιεινές εργασίες με διάφορες θεσμικές διακρίσεις. Διαμορφώθηκαν έτσι νέες ιεραρχίες όπου οι μετανάστες τοποθετούνται στις κατώτερες κοινωνικές θέσεις ή αποκλείονται και περιθωριοποιούνται εντελώς (Βεντούρα, 2004: 188).

Κατά συνέπεια, τα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπισαν και εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν οι μετανάστες οδήγησαν στην εμφάνιση αρνητικών φαινομένων όπως την έξαρση της εγκληματικότητας και την παιδική επαιτεία. Ενδεικτική είναι η σύνθεση του πληθυσμού των Φυλακών Ανηλίκων στην Ελλάδα όπου το 2004 η συντριπτική πλειοψηφία των κρατουμένων σε όλα τα Καταστήματα ήταν αλβανικής καταγωγής (Καρύδης, 2004: 223-224).

Το πρόβλημα ένταξης, δημιουργικής ενσωμάτωσης και επαγγελματικής αποκατάστασης των μεταναστών εξακολουθεί να απασχολεί την ελληνική κοινωνία, ενώ η συζήτηση για την αντιμετώπιση του προβλήματος επικεντρώνεται γύρω από θέσεις του είδους: «η χώρα έχει γεμίσει από μετανάστες και δεν αντέχει άλλους» ή «οι μετανάστες απειλούν την ομοιογένεια και συνοχή της κοινωνίας μας» καθώς «δεν μπορεί η Ελλάδα να δεχτεί απεριόριστο αριθμό μεταναστών».

1. Διατύπωση του προβλήματος

Με δεδομένο ότι στον ελλαδικό χώρο «το δίκαιο διακρίνει ανάμεσα στον εθνικό πληθυσμό και τους ξένους και συμβάλλει στη διαμόρφωση κοινωνικών αναπαραστάσεων προσδίδοντας στους τελευταίους μια περιθωριακή θέση» (Βεντούρα, 2004: 176), η κατάσταση των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία είναι ιδιαίτερα δύσκολη. Οι αμφίσημες κατηγορίες «μετανάστης», «ξένος», «αλλοδαπός», «άλλος», περικλείουν την ιδέα της διαφορετικής καταγωγής από την πλειονοτική ομάδα, η οποία κωδικοποιείται στην ιδέα της πολιτισμικής διαφοράς, που με τη σειρά της εμπεριέχει την ιδέα της ανισότητας (Ρήγα & Δαιμονάκου, 2002).

Εξαιτίας της υπερτίμησης της ενδο-ομαδικής ομοιότητας και συνοχής που διέπει τα μέλη της πλειονοτικής ομάδας (Ελλήνων) τα παιδιά των μεταναστών κατηγοριοποιούνται στο σχολικό περιβάλλον σε μια διαφορετική ομάδα και γίνονται αποδέκτες όλων των αρνητικών συνεπειών αυτής της κατηγοριοποίησης (Ροζάκης, 1997: 20). Σ' αυτό συντείνει βέβαια και η περιορισμένη γλωσσική τους επάρκεια στην ελληνική γλώσσα (Βαρλοκώστα, Μάρκου & Τριανταφυλλίδου, 2001). Είναι οι «άγνωστοι άλλοι» του σχολείου, τους οποίους συνήθως λίγοι μαθητές προσπαθούν να προσεγγίσουν και να αναπτύξουν σχέσεις μαζί τους. Οι υπόλοιποι αδιαφορούν από φόβο μη τους αποδοθούν χαρακτηριστικά της μεταναστευτικής ομάδας πράγμα που ίσως θα έθετε σε κίνδυνο τη δική τους ταυτότητα και θα υποβάθμιζε τη θέση τους μέσα στην τάξη. Μοιραία οι ξένοι μαθητές περιχαρακώνονται σε μια ξεχωριστή ομάδα και παραμένουν απομονωμένοι στο σχολικό περιβάλλον. Μόνο κάτω από ορισμένες συνθήκες έχουν τη δυνατότητα να προσελκύουν την προσοχή των άλλων και, ακόμα δυσκολότερα, να παράγουν κοινωνική επιρροή.

Η φυλετική προκατάληψη και η υποτιμητική ή/και καταπιεστική συμπεριφορά της πλειονοτικής ομάδας προς τις ομάδες μεταναστών προκαλεί διάφορες αντιδράσεις στους τελευταίους που μπορεί να κυμαίνονται από αποδοχή της (υποτιθέμενης) κατωτερότητάς τους και χαμηλή αυτοεκτίμηση μέχρι την ισχυρή αντίδραση και αμφισβήτηση της προκατάληψης με κοινωνικές, πολιτικές και ψυχολογικές συνέπειες (Solomos & Back, 1996: 65).

Συχνά η όξυνση των διομαδικών διαφορών μέσα από τη στερεοτυπική αντίληψη μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα και την εκδήλωση εχθρικής συμπεριφοράς απέναντι στην αδύνατη ομάδα. Είναι πράγματι άδικο, καθώς δηλώνει ο Campell (1967, όπως τον παραθέτει ο Παπαστάμου 1990: 59), να ερμηνεύεται η απομόνωση των παιδιών των μεταναστών με βάση στερεοτυπικά χαρακτηριστικά που τους αποδίδονται και τελικά να αναγορεύονται σε εγγενή γνωρίσματα των μεταναστών τα συμπτώματα που προκλήθηκαν από αυτήν την απομόνωση.

Ο Doise (1976) επιβεβαίωσε ότι η ανάπτυξη και η δράση των κοινωνικών στερεοτύπων (όπως και της κατηγοριακής διαφοροποίησης) ευνοείται περισσότερο στις διομαδικές σχέσεις και λιγότερο στις διατομικές. Αποδείχτηκε ότι αυτό ισχύει ακόμα και για τη μικρότερη δυνατή σύνθεση ομάδων, αυτή των δύο μελών. Έτσι στις έρευνες του δύο διμελείς εθνοπολιτισμικές ομάδες αντιμετώπιζαν η μια την άλλη με περισσότερο στερεοτυπική αντίληψη και συμπεριφορά από ό,τι δύο μεμονωμένοι εκπρόσωποι των ίδιων ομάδων.

Σε έρευνες που έγιναν στον ελλαδικό χώρο προκύπτει πως οι στερεοτυπικές απόψεις των μαθητών επηρεάζονται από μια σειρά παραγόντων όπως είναι η ηλικία, το φύλο, η διάρκεια φοίτησης στο σχολείο κλπ. (Παπαστυλιανού-Ακαλέτσου 1992). Όσο πιο μικρή είναι η ηλικία των μαθητών τόσο πιο αρνητικά είναι τα στερεότυπα που έχουν για τους αλλοδαπούς συμμαθητές τους. Η αλλαγή των στερεοτυπικών απόψεων των μαθητών θα πρέπει να οφείλεται στον κοινωνικοποιητικό ρόλο του σχολείου αλλά και στην προσαρμογή των αλλοδαπών μαθητών που ενστερνίζονται τους κανόνες και της συνήθειες του σχολείου και παύουν να προκαλούν με τη στάση και συμπεριφορά τους (Μιτίλης, 1998).

Σε ό,τι αφορά τους αλλοδαπούς μαθητές και τα στερεότυπα που έχουν για πλειονοτική ομάδα, οι διάφορες έρευνες δείχνουν πως οι μαθητές με περισσότερα χρόνια παραμονής στην Ελλάδα αξιολογούν αρνητικότερα τους Έλληνες (Κουϊμτζή κ.ά., 2004: 57). Σύμφωνα με τον Campell (1967, όπως τον παραθέτουν οι Κουϊμτζή κ.ά., 2004: 57), όσο μεγαλύτερη είναι η επαφή τόσο παγιώνονται οι στερεότυπες εικόνες δύο εθνοτήτων: «Αν και η εθνότητα στην περίπτωση αυτή είναι η ίδια (ελληνική), ωστόσο η επίδραση της χώρας όπου ανατράφηκαν οι μαθητές,

δημιούργησε σημαντικές διαφορές στον τρόπο αντίληψής τους για την εθνική ομάδα. Η επαφή επιδρά ελάχιστα στο να αλλάξουν ή να αποσαφηνιστούν τα 'κανονιστικά' στερεότυπα, ενώ η μεγαλύτερη επαφή μειώνει την 'προβολή' των στερεότυπων αντιλήψεων».

2. Ανάπτυξη κοινωνικών στερεοτύπων στα παιδιά

Σύμφωνα με έρευνες (Goodman, 1964• Katz, 1976• Zeidner, 1989• Erazo, 1991) η ανάπτυξη φυλετικών στερεοτύπων ξεκινά ήδη από την ηλικία των τριών ετών. Μετά την ηλικία των οκτώ ετών τα παιδιά εμφανίζονται να έχουν σχηματίσει μια πληρέστερη, ως προς τη δομή και το περιεχόμενό της, φυλετική στάση. Ο Goodman (1964) ανέλυσε τη διαμόρφωση της φυλετικής στάσης στην παιδική ηλικία σε τρία στάδια:

α) *Φυλετική συνειδητοποίηση*. Το παιδί συνειδητοποιεί για πρώτη φορά της φυλετικές διαφορές.

β) *Φυλετικός προσανατολισμός*. Δημιουργούνται για πρώτη φορά θετικές ή αρνητικές εκτιμήσεις για τις διάφορες φυλετικές ομάδες.

γ) *Φυλετική στάση*. Διαμορφώνεται μια αρκετά εμπειριστατωμένη άποψη και καταλήγει σε μια στάση που τείνει να μοιάσει αυτή των ενηλίκων.

Όπως είναι φυσικό η επιρροή του οικογενειακού περιβάλλοντος επιδρά καίρια στην πρώτη φυλετική συνειδητοποίηση αλλά και την πρώιμη φυλετική στάση του παιδιού. Ανάλογα με την παιδεία και την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση των γονέων αρχίζει να συντελείται μια πρώτη προσέγγιση και τοποθέτηση του παιδιού απέναντι σε διάφορα κοινωνικά προβλήματα. Στο ενδοοικογενειακό περιβάλλον μέσα από έμμεσες διαδικασίες και ερεθίσματα όπως είναι οι συζητήσεις, οι στάσεις και οι θέσεις των γονέων σε ανάλογα ζητήματα είναι δυνατό να λαμβάνει χώρα καλλιέργεια και αναπαραγωγή προκαταλήψεων. Επίσης τα παιδιά έχουν την τάση να μιμούνται τις στάσεις (και τις προκαταλήψεις) των γονέων τους έτσι όπως αυτά τις αντιλαμβάνονται ή τις αισθάνονται. Διάφορες προτροπές των γονέων για επιλογή φίλων ή συμπαικτών από την ίδια εθνοπολιτισμική ομάδα, υποτιμητικά ή/και εχθρικά σχόλια για τις μειονότητες κλπ., δεν περνούν απαρατήρητα από τα παιδιά και συμβάλλουν, αν όχι στην αναπαραγωγή της προκατάληψης, τουλάχιστο στη δημιουργία κατηγοριοποιήσεων.

Η είσοδος του παιδιού στο σχολείο σηματοδοτεί μια νέα φάση της διαδικασίας κοινωνικοποίησής του. Το σχολείο και γενικότερα η εκπαίδευση μπορεί να οδηγήσει σε κοινωνιότυπες πεποιθήσεις αφού μέσα στη σχολική τάξη αμβλύνονται οι εντυπώσεις που δημιουργούνται από τα αρνητικά κοινωνικά στερεότυπα που υπάρχουν για τους μετανάστες στην εξωσχολική κοινότητα προτού εδραιωθεί απόλυτα η προκατάληψη. Αυτός ο στόχος μπορεί να επιτευχθεί μέσα από την καλλιέργεια ενός ορθού και κοινωνικά αποδεκτού συστήματος αξιών, που να αναγνωρίζει τις ιδιαιτερότητες των ανθρώπων και να αντιστέκεται στις πιέσεις του έξω κόσμου προς τη φυλετική προκατάληψη.

3. Σκοπός και σπουδαιότητα της έρευνας

Στις περισσότερες κοινωνιολογικές μελέτες – ιδίως στον ελληνικό χώρο – τα πειραματικά υποκείμενα είναι κυρίως νεαρά άτομα και ενήλικες με συγκροτημένη προσωπικότητα και άποψη πάνω στα θέματα που εξετάζονται. Τι συμβαίνει όμως με τα παιδιά του Δημοτικού Σχολείου; Οποσδήποτε δεν θα πρέπει να αγνοήσουμε τις απόψεις και τις πεποιθήσεις που διαμορφώνουν οι μαθητές για άτομα και κυρίως για συμμαθητές τους που ανήκουν σε διαφορετικές εθνοπολιτισμικές ομάδες. Τι γνώμη έχουν οι μεν για τους δε; Οι στερεότυπες αντιλήψεις των παιδιών προσελκύουν το

επιστημονικό ενδιαφέρον τόσο στο εξωτερικό όσο και στην Ελλάδα (βλ. Κουϊμτζή κ.ά., 2004). Παρουσιάζεται λοιπόν, ιδιαίτερο ενδιαφέρον να μελετήσουμε τις απόψεις και τις στάσεις των Ελλήνων και Αλβανών μαθητών προς την κάθε εθνοπολιτισμική ομάδα. Εστίασαμε την εργασία μας στους Αλβανούς και τους αλβανόφωνους, καθώς αυτοί είναι οι πολυπληθέστεροι (περισσότεροι από τους μισούς) οικονομικοί μετανάστες στην Ελλάδα (Παύλου, 2004: 373). Επιπλέον οι μέχρι τώρα έρευνες αφορούν ομάδες μεταναστών, μεταξύ των οποίων και Αλβανών, που είναι εγκατεστημένοι σε μεγάλα αστικά κέντρα. Τι γίνεται όμως με αυτούς που ζουν στην επαρχία σε αγροτικούς οικισμούς όπου οι συνθήκες διαβίωσης είναι διαφορετικές; Πιστεύουμε πως τα αποτελέσματα της εργασίας θα μπορούσαν να έχουν εποικοδομητική συμβολή στη χάραξη διαπολιτισμικής πολιτικής σε σχολεία όπου φοιτούν μαθητές διαφορετικής εθνοπολιτισμικής προέλευσης.

4. Υποθέσεις της έρευνας

Βασικές υποθέσεις της έρευνας είναι ότι α) ότι οι Αλβανοί μαθητές είναι απομονωμένοι από το σύνολο των υπόλοιπων μαθητών του σχολείου και μάλλον ανεπιθύμητοι τόσο στις μαθητικές παρέες όσο και στις άλλες κοινωνικές δραστηριότητες, β) ότι είναι προφανής και εύλογη η επιθυμία των Αλβανών μαθητών για αναγνώριση και αποδοχή τους από τους συμμαθητές τους, ενώ οι ίδιοι οι Αλβανοί εμφανίζουν προς τους Έλληνες μεγαλύτερη στάση αποδοχής, γ) ότι οι Έλληνες μαθητές καλλιεργούν ένα κλίμα αποστασιοποίησης και δε λείπουν κοινωνικές διακρίσεις προς τους Αλβανούς ομηλικούς τους.

5. Μέθοδος – δείγμα

Η έρευνα διεξήχθη το σχολικό έτος 2006-2007. Επιλέχθηκε το 5/θέσιο Δημοτικό Σχολείο Ποταμιάς Θάσου – όπου φοιτά ικανός αριθμός αλλοδαπών μαθητών, αποκλειστικά αλβανικής καταγωγής. Οι Αλβανοί μετανάστες στο χωριό Ποταμιά της Θάσου βρίσκουν απασχόληση το καλοκαίρι σε τουριστικές επιχειρήσεις (ξενοδοχεία, εστιατόρια, καφετέριες κλπ.) και το χειμώνα σε οικοδομικές εργασίες ή στο μάζεμα του ελαιοκάρπου. Η Ποταμιά με το παραθαλάσσιο επίνειό της τη Σκάλα Ποταμιάς είναι ένα αξιόλογο τουριστικό θέρετρο με αλματώδη τουριστική και οικοδομική ανάπτυξη.

Στην έρευνα συμμετείχε όλος ο μαθητικός πληθυσμός των τριών ανωτέρων τάξεων (Δ', Ε', ΣΤ') και επομένως το δείγμα αποτέλεσαν οι 41 συνολικά μαθητές (27 αγόρια και 14 κορίτσια), 33 ελληνικής καταγωγής και οι 8 αλβανικής. Συγκεκριμένα: από τους 13 μαθητές της Δ' τάξης (8 αγόρια και 5 κορίτσια) οι 3 ήταν αλβανικής καταγωγής, από τους 15 μαθητές της Ε' τάξης (10 αγόρια και 5 κορίτσια) ο ένας ήταν αλβανικής καταγωγής και από τους 13 μαθητές της ΣΤ' τάξης (9 αγόρια και 4 κορίτσια) οι 4 ήταν αλβανικής καταγωγής.

Με τη βοήθεια των δασκάλων των τριών τάξεων μοιράστηκε στην αίθουσα το ερωτηματολόγιο σε ώρα διαλείμματος. Οι μαθητές διαβεβαιώθηκαν πως η επεξεργασία θα γινόταν ανώνυμα (δεν αναφερόταν πουθενά το όνομά τους). Για να διευκολύνει τη συμπλήρωση ο δάσκαλος διάβαζε αργά τις ερωτήσεις ώστε και οι μαθητές με γλωσσικές δυσκολίες να κατανοούν πλήρως το νόημά τους. Τέλος, κατά την ώρα της παράδοσης του ερωτηματολογίου γινόταν πάλι από το δάσκαλο ένας πρόχειρος έλεγχος του τρόπου συμπλήρωσής του.

Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από 17 συνολικά ερωτήσεις, όλες κλειστού τύπου, από τις οποίες οι πέντε πρώτες αναφέρονται σε προσωπικά στοιχεία των μαθητών (ανεξάρτητες μεταβλητές) και οι υπόλοιπες στοχεύουν να συλλέξουν πληροφορίες για τις αντιλήψεις των μαθητών (Ελλήνων και Αλβανών) για την

«άλλη» εθνοπολιτισμική ομάδα καθώς και για τις στάσεις και συμπεριφορές των μαθητών προς αλλήλους.

Αναφερόμενοι στην ταυτότητα της έρευνας θα λέγαμε ότι πρόκειται για μια μελέτη περίπτωσης με περιγραφικό χαρακτήρα.

6. Παρουσίαση των αποτελεσμάτων

Όλοι οι αλβανικής καταγωγής μαθητές έχουν γεννηθεί στην Αλβανία (κανένας στην Ελλάδα) και σε μικρή ηλικία ακολούθησαν τους γονείς τους στη μετανάστευση. Ορισμένοι από αυτούς φοιτούν σε κατώτερη από το ηλικιακό τους επίπεδο τάξη διότι παρουσιάζουν περιορισμένη γλωσσική και μαθησιακή επάρκεια.

α) Αντιλήψεις των Ελλήνων και Αλβανών μαθητών για την «άλλη» εθνοπολιτισμική ομάδα.

Στην θέση «ο αλβανικός πολιτισμός και η γλώσσα είναι εξίσου σημαντικά όσο και ο ελληνικός πολιτισμός και η γλώσσα», από τους 33 σε σύνολο Έλληνες μαθητές οι 23 δηλώνουν πως «δεν συμφωνούν καθόλου» / «δεν συμφωνούν» και 10 μαθητές πως «συμφωνούν» / «συμφωνούν απόλυτα». Στην ίδια ερώτηση από τους 8 σε σύνολο Αλβανούς μαθητές οι 2 «δεν συμφωνούν καθόλου» / «δεν συμφωνούν» και οι 6 «συμφωνούν» / «συμφωνούν απόλυτα».

Το επόμενο ερώτημα αναφερόταν στην από κοινού (ή όχι), φοίτηση στην ίδια σχολική μονάδα των μαθητών της πλειονότητας και των Αλβανών μαθητών. Η συντριπτική πλειοψηφία των Ελλήνων μαθητών (25 άτομα) «δεν συμφωνεί καθόλου» / «δεν συμφωνεί» οι Αλβανοί μαθητές στην Ελλάδα να πηγαίνουν σε ξεχωριστά σχολεία, ενώ 8 «συμφωνούν απόλυτα». Οι απόψεις των Αλβανών μαθητών στο ίδιο ερώτημα είναι πως «δεν συμφωνούν καθόλου» (6 άτομα) και δεν συμφωνούν (1 άτομο) στο να πηγαίνουν σε ξεχωριστά σχολεία, αντίθετα με έναν μαθητή της ΣΤ΄ τάξης που η ιδέα τον βρίσκει «απόλυτα σύμφωνο».

Στη θέση «οι Έλληνες κάνουν διακρίσεις σε βάρος των Αλβανών που ζουν στην Ελλάδα» η συντριπτική πλειοψηφία των Ελλήνων μαθητών (25 άτομα) δηλώνει πως δεν «συμφωνεί καθόλου» / «δεν συμφωνεί», ενώ 8 μαθητές «συμφωνούν» / «συμφωνούν απόλυτα». Οι Αλβανοί μαθητές από την πλευρά τους δεν φαίνονται ιδιαίτερα να έχουν την αίσθηση ότι γίνονται διακρίσεις σε βάρος της εθνοπολιτιστικής τους ομάδας καθώς 5 άτομα δηλώνουν πως «δεν συμφωνούν καθόλου» / «δεν συμφωνούν» με την παραπάνω θέση, ενώ 3 άτομα απλά «συμφωνούν».

Οι υπόλοιπες ερωτήσεις αυτής της κατηγορίας αφορούν τις αντιλήψεις των Ελλήνων και Αλβανών μαθητών για την «άλλη» εθνοπολιτισμική ομάδα, συγκεκριμένα για τους συμμαθητές τους στο σχολικό περιβάλλον. Στην ερώτηση «ποιοι νομίζουν ότι ευθύνονται κυρίως για τα προβλήματα που δημιουργούνται στο σχολείο/τάξη», ομόφωνα Έλληνες και Αλβανοί μαθητές απαντούν «και οι μαθητές αλβανικής καταγωγής και οι μαθητές ελληνικής καταγωγής». Κανένας μαθητής από τις δύο ομάδες δε σημείωσε «μόνο μαθητές αλβανικής καταγωγής» ή «μόνο μαθητές ελληνικής καταγωγής».

Στο επίμαχο θέμα του σημαιοφόρου στις σχολικές παρελάσεις οι μαθητές έχουν απόψεις που δίστανται. Συγκεκριμένα από τους Έλληνες μαθητές σχεδόν οι μισοί (15 άτομα) δηλώνουν πως «μόνο μαθητές ελληνικής καταγωγής, έστω κι αν δεν είναι πρώτοι στη βαθμολογία» θα πρέπει να κρατούν στις σχολικές παρελάσεις το εθνικό σύμβολο, ενώ οι υπόλοιποι 18 μαθητές δηλώνουν πως «και μαθητές ξένης καταγωγής, έστω κι αν δεν είναι πρώτοι στη βαθμολογία» θα πρέπει να γίνονται

σημαιοφόροι. Από τους Αλβανούς μαθητές, τους οποίους αφορά άμεσα η παραπάνω ερώτηση, 2 μαθητές της Δ΄ τάξης δηλώνουν πως «μόνο Έλληνες θα πρέπει να κρατούν τη σημαία» και οι υπόλοιποι 5 πως θα πρέπει «και μαθητές ξένης καταγωγής».

Στη θέση αν «στα σχολικά βιβλία θα πρέπει να υπάρχουν πληροφορίες για τους ξένους πολιτισμούς και ειδικότερα για τον αλβανικό πολιτισμό» η συντριπτική πλειοψηφία των Ελλήνων μαθητών (27 άτομα) δηλώνει πως θα πρέπει να υπάρχουν «λίγες» πληροφορίες, 4 σημειώνουν «καθόλου», αντίθετα, ένας σημειώνει «πολλές» και ένας άλλος σημειώνει «πάρα πολλές» πληροφορίες. Οι Αλβανοί μαθητές στο ίδιο ερώτημα απαντούν στην πλειοψηφία τους (6 άτομα) πως θα έπρεπε να υπάρχουν «λίγες» πληροφορίες για τον αλβανικό πολιτισμό και 2 μαθητές «πολλές».

Για να ερευνήσουμε πως αντιλαμβάνονται οι μαθητές τις παρεμβάσεις του δασκάλου στη μία ή στην άλλη ομάδα κατά τη διδακτική διαδικασία τους θέσαμε το ερώτημα «σε ποια ομάδα κατά τη γνώμη τους ο δάσκαλος της τάξης δίνει μεγαλύτερη προσοχή». Η συντριπτική πλειοψηφία των Ελλήνων μαθητών (29 άτομα) αντιλαμβάνεται πως ο δάσκαλος δίνει «εξίσου προσοχή σε όλους τους μαθητές». Δύο μαθητές δηλώνουν πως «δίνει μεγαλύτερη προσοχή στους Έλληνες μαθητές» και δύο άλλοι «στους Αλβανούς». Στο ίδιο ερώτημα οι Αλβανοί μαθητές απαντούν ομόφωνα ότι ο δάσκαλος δίνει «εξίσου σε όλους την ίδια προσοχή».

Η τελευταία ερώτηση αυτής της κατηγορίας έθετε το εξής ερώτημα στους μαθητές: «Αν έπαιζε ποδόσφαιρο η ελληνική εθνική ομάδα ποδοσφαίρου με την αλβανική, ποια ομάδα θα ήθελες να νικήσει;» Με εξαίρεση δύο κορίτσια της Δ΄ τάξης που επιθυμούν «ισοπαλία», όλοι οι υπόλοιποι Έλληνες μαθητές θα ήθελαν να νικήσει η ελληνική εθνική ομάδα. Ίσως η ισοπαλία που δηλώνουν οι δύο μαθήτριες να ερμηνεύεται από το νεαρό της ηλικίας και το φύλλο τους που συνήθως δεν συνοδεύεται από τον ανάλογο ποδοσφαιρικό «φανατισμό». Από την πλευρά τους οι μισοί Αλβανοί μαθητές (4 άτομα) θα ήθελαν «να νικήσει η αλβανική ομάδα», δύο θα ήθελαν «ισοπαλία» και δύο μαθητές (αγόρια) της Δ΄ τάξης θα ήθελαν «να νικήσει η ελληνική ομάδα». Ίσως οι λόγοι προτίμησης των δύο τελευταίων μαθητών να νικήσει η ελληνική ομάδα οφείλονται στο νεαρό της ηλικίας τους και στην ευχάριστη ατμόσφαιρα που δημιουργείται στην πλατεία του χωριού τους από τις επιτυχίες της ελληνικής ομάδας. Παρόλα αυτά θεωρούμε πως οι απαντήσεις των μαθητών στην τελευταία αυτή ερώτηση δίνονται με συναισθηματικά κριτήρια και όχι με ορθολογικά.

β) Στάσεις και συμπεριφορές των Ελλήνων και Αλβανών μαθητών προς αλλήλους

Στην κατηγορία αυτή των ερωτήσεων επιδιώκουμε να αντλήσουμε πληροφορίες για τις στάσεις και συμπεριφορές των μαθητών των δύο εθνοπολιτισμικών ομάδων προς αλλήλους στο περιβάλλον του σχολείου αλλά και εξωσχολικά.

Στην ερώτηση «με ποιους συμμαθητές τους θα προτιμούσαν να κάθονται στο ίδιο θρανίο» οι Έλληνες μαθητές δηλώνουν στην πλειοψηφία τους (19 άτομα) ότι «θα προτιμούσαν να κάθονται με παιδιά ελληνικής καταγωγής». 13 μαθητές δηλώνουν πως «δεν έχουν προτίμηση» και μόνο ένα αγόρι της Δ΄ τάξης δηλώνει πως «θα προτιμούσε να κάθεται με Αλβανούς». Από την πλευρά τους οι Αλβανοί μαθητές δηλώνουν στην πλειοψηφία τους (5 άτομα) πως «δεν έχουν προτίμηση», δύο μαθητές της ΣΤ΄ τάξης θα προτιμούσαν να κάθονται με Αλβανούς και ένα αγόρι της Δ΄ τάξης με Έλληνες.

Στο διάλειμμα οι Έλληνες μαθητές, στη συντριπτική πλειοψηφία τους (26 άτομα) δηλώνουν πως «παίζουν και με παιδιά αλβανικής καταγωγής και με παιδιά

ελληνικής καταγωγής». 7 μαθητές δηλώνουν πως «παίζουν με συμμαθητές τους ελληνικής καταγωγής» ενώ κανένας δεν δηλώνει πως «παίζει μόνο με Αλβανούς». Αντίστοιχα όλοι σχεδόν (7 άτομα) οι Αλβανοί μαθητές δηλώνουν πως «παίζουν και με παιδιά ελληνικής καταγωγής και με παιδιά αλβανικής καταγωγής». Κανένας δεν δηλώνει πως «παίζει με Αλβανούς», ενώ ένα αγόρι της Δ΄ τάξης δηλώνει πως «παίζει με Έλληνες συμμαθητές του».

Η επόμενη ερώτηση καλούσε τους μαθητές να δηλώσουν την καταγωγή των φίλων τους, αν δηλαδή οι φίλοι τους είναι ελληνικής ή αλβανικής καταγωγής ή και τα δύο. Στη συντριπτική τους πλειοψηφία (27 άτομα) οι Έλληνες μαθητές δηλώνουν πως «έχουν φίλους και ελληνικής και αλβανικής καταγωγής», 5 μαθητές της Ε΄ τάξης δηλώνουν πως «έχουν μόνο Έλληνες φίλους» και μία μαθήτρια της ίδιας τάξης πως «έχει μόνο φίλες αλβανικής καταγωγής». Στην ίδια ερώτηση οι δηλώσεις όλων ανεξαιρέτα των Αλβανών μαθητών είναι πως «έχουν φίλους και αλβανικής και ελληνικής καταγωγής». Κανείς δεν δηλώνει πως έχει μόνο Αλβανούς ή μόνο Έλληνες φίλους.

Ακολούθως ζητήθηκε από τους μαθητές που έχουν φίλους που ανήκουν στην «άλλη» εθνοπολιτισμική ομάδα να δηλώσουν αν εκείνοι έρχονται στο σπίτι τους ή αν οι ίδιοι επισκέπτονται τους φίλους τους στο σπίτι. Από τους 28 Έλληνες μαθητές που δήλωσαν πως έχουν και Αλβανούς φίλους οι 11 αναφέρουν πως οι Αλβανοί έρχονται «μερικές φορές» στο σπίτι τους για επίσκεψη και οι 17 πως «δεν έρχονται ποτέ». Κανένας Έλληνας μαθητής δεν σημείωσε την ένδειξη «συχνά». Ακολούθως όταν οι ίδιοι αυτοί Έλληνες μαθητές ρωτήθηκαν αν επισκέπτονται τους Αλβανούς φίλους τους στο σπίτι τους, 2 δήλωσαν «συχνά», 3 «μερικές φορές» και η μεγάλη πλειοψηφία (23 άτομα) «ποτέ».

Στην ίδια ερώτηση οι Αλβανοί μαθητές – που όλοι δήλωσαν πως έχουν και Αλβανούς και Έλληνες φίλους – 4 μαρτυρούν πως οι Έλληνες φίλοι τους «δεν τους επισκέπτονται ποτέ στο σπίτι τους», 3 «μερικές φορές» και ένας «συχνά». Οι ίδιοι, σύμφωνα με δηλώσεις τους, επισκέπτονται τους Έλληνες φίλους τους «συχνά» (1 άτομο), «μερικές φορές» (4 άτομα) και «ποτέ» (3 άτομα).

Στην τελευταία ερώτηση της κατηγορίας αυτής οι μαθητές ρωτήθηκαν αν στην συμπεριφορά τους οι διαφορετικής εθνοπολιτισμικής καταγωγής συμμαθητές τους διαφέρουν από τους ίδιους. 12 Έλληνες μαθητές (από τους οποίους 8 της Ε΄ τάξης) δήλωσαν ότι οι Αλβανοί και οι Έλληνες διαφέρουν στη συμπεριφορά μεταξύ τους «πάρα πολύ» (9 άτομα) και «πολύ» (3 άτομα), και 21 μαθητές δήλωσαν πως διαφέρουν «λίγο» (15 άτομα) και «καθόλου» (6 άτομα). Οι Αλβανοί μαθητές από την πλευρά τους δήλωσαν πως «δεν διαφέρουν καθόλου» (3 μαθητές της ΣΤ΄ τάξης), «λίγο» (2 άτομα) και «πάρα πολύ» (3 άτομα).

Αναλύοντας ακολούθως τα αποτελέσματα με βάση την ηλικία/σχολική τάξη των μαθητών διαπιστώνουμε πως οι Έλληνες μαθητές της Ε΄ τάξης αντιμετωπίζουν στους Αλβανούς συμμαθητές τους – σε σύγκριση με τους μαθητές των δύο άλλων τάξεων – περισσότερο αρνητικά τόσο όσον αφορά τις αντιλήψεις προς αυτούς όσο και τις στάσεις και συμπεριφορές απέναντι τους. Συγκεκριμένα η πλειοψηφία τους δε συμφωνεί καθόλου πως «ο αλβανικός πολιτισμός και η γλώσσα είναι εξίσου σημαντικά όσο και ο ελληνικός πολιτισμός και η γλώσσα», «θα προτιμούσαν να κάθονται στο ίδιο θρανίο μόνο με Έλληνες συμμαθητές τους», «δεν επισκέπτονται ποτέ αλβανικής καταγωγής φίλους τους» και επίσης πιστεύουν πως «στη συμπεριφορά τους οι μαθητές αλβανικής καταγωγής διαφέρουν από τους μαθητές ελληνικής καταγωγής, πάρα πολύ». Αξιοσημείωτο είναι πως οι ίδιοι μαθητές – πάλι στην πλειοψηφία τους – δηλώνουν πως «δεν συμφωνούν καθόλου» ότι οι Έλληνες κάνουν διακρίσεις σε βάρος των Αλβανών που ζουν στην Ελλάδα.

Άλλες διαφοροποιήσεις όσον αφορά την ηλικία και το φύλλο δεν παρατηρούνται ανάμεσα στο μαθητικό πληθυσμό ελληνικής καταγωγής, ενώ για τους Αλβανούς μαθητές δεν μπορούμε να κάνουμε κατηγοριοποιήσεις λόγω του μικρού τους αριθμού.

7. Συμπεράσματα-Προτάσεις

Στις αντιλήψεις τους οι Έλληνες μαθητές για τους «διαφορετικούς» Αλβανούς δεν φαίνονται να πιστεύουν ότι γλωσσικά και πολιτισμικά δύο λαοί είναι το ίδιο σημαντικοί, τους αποδέχονται όμως στην κοινωνία τους και θέλουν να συμβιώσουν να συμπορευτούν. Δεν επιθυμούν έτσι, την γκετοποίηση και τον αποκλεισμό των Αλβανών σε διαφορετικά σχολεία, τους κάνουν συμμετοχούς στην απόδοση τιμών στο εθνικό τους σύμβολο και επιθυμούν να τους γνωρίσουν καλύτερα όταν δηλώνουν πως τα σχολικά τους βιβλία θα πρέπει να περιέχουν κάποιες πληροφορίες και γι' αυτούς τους «γνωστούς» «αγνώστους».

Δεν τους αποδίδουν ευθύνες για τα προβλήματα που δημιουργούνται στο μικρόκοσμό τους, το σχολείο, και ούτε θέλουν να πιστεύουν πως τους γίνονται διακρίσεις στην ελληνική κοινωνία. Επιθυμούν να μοιράζονται μαζί τους το μορφωτικό αγαθό στο σχολείο και πιστεύουν ότι ο δάσκαλος τους αντιμετωπίζει ισότιμα.

Στις στάσεις και συμπεριφορές τους οι Έλληνες μαθητές προς τους Αλβανούς ομηλικούς τους δεν παρουσιάζουν οξύνσεις και δεν είναι τυχαίο που όλοι σχεδόν έχουν και Αλβανούς φίλους, στο διάλειμμα παίζουν συνήθως με μικτές παρέες, ενώ πέρα από αυτούς που θέλουν να κάθονται στο ίδιο θρανίο με ομοεθνείς τους ένας μεγάλος αριθμός δεν έχει προτίμηση στο θέμα αυτό. Χαρακτηριστικό είναι που ένας μαθητής δηλώνει πως προτιμά να κάθεται στο θρανίο με Αλβανούς συμμαθητές του. Επίσκεψη στα σπίτια τους οι Έλληνες μαθητές δέχονται μερικές φορές από Αλβανούς φίλους τους αν και οι ίδιοι αποφεύγουν συνήθως να τους ανταποδώσουν την επίσκεψη. Τέλος, δεν βλέπουν φανερές διαφορές στη συμπεριφορά των Αλβανών συμμαθητών τους.

Ο μικρός αριθμός των Αλβανών μαθητών δε διευκολύνει τη γενίκευση των συμπερασμάτων, όμως σε αρκετές περιπτώσεις είναι έκδηλες οι αντιλήψεις, στάσεις και συμπεριφορές τους προς την κυρίαρχη εθνοπολιτισμική ομάδα και τα νεαρά μέλη της, τους συμμαθητές τους. Οι Αλβανοί μαθητές εμφανίζονται να υπερασπίζονται τη σπουδαιότητα της γλώσσας και του πολιτισμού τους όχι όμως με την ίδια έμφαση όπως οι Έλληνες συμμαθητές τους. Δεν επιθυμούν τη φοίτησή τους σε ξεχωριστά σχολεία, επιζητούν ενεργό συμμετοχή στο ελληνικό γίνεσθαι και τιμούν το εθνικό σύμβολο της Ελλάδας, ενώ θα τους ευχαριστούσε αν τα ελληνικά σχολικά βιβλία περιείχαν κάποιες πληροφορίες για τον πολιτισμό τους ώστε οι συμμαθητές τους να τους γνωρίσουν καλύτερα.

Από την πλευρά τους, χωρίς να αποποιούνται ευθύνες ούτε και να τις μεταβιβάζουν στους Έλληνες συμμαθητές τους, θεωρούν πως για τα προβλήματα που δημιουργούνται στο περιβάλλον του σχολείου τους ευθύνονται και οι δύο ομάδες· οι περισσότεροι δε βλέπουν να τους γίνονται διακρίσεις από την κυρίαρχη ομάδα ούτε νιώθουν να παραγκωνίζονται στο σχολείο στην απόκτηση του μορφωτικού αγαθού προς όφελος των Ελλήνων συμμαθητών τους.

Στις στάσεις και συμπεριφορές τους οι Αλβανοί μαθητές προς τους Έλληνες ομηλικούς τους παρουσιάζουν αποδοχή και δείχνουν να είναι ενταγμένοι στον κοινωνικό τους περίγυρο. Όλοι τους έχουν και Έλληνες φίλους και στο διάλειμμα παίζουν με συμμαθητές τους και από τις δύο ομάδες. Χαρακτηριστικά ένας μαθητής δηλώνει πως παίζει συνήθως με Έλληνες συμμαθητές του. Επίσης δεν έχουν

προτίμηση στην επιλογή «συγκάτοικου» στο θρανίο. Στις εξωσχολικές δραστηριότητες δεν φαίνονται να είναι ανεπιθύμητοι από την κυρίαρχη ομάδα και έτσι σχεδόν οι μισοί επισκέπτονται «μερικές φορές» ή «συχνά» τα σπίτια των Ελλήνων συμμαθητών τους. Τέλος, θεωρούν πως στις συμπεριφορές τους δε διαφέρουν από τους Έλληνες ομηλικούς τους.

Στις μέχρι τώρα γνωστές έρευνες στην Ελλάδα με αντικείμενο την αντιμετώπιση των οικονομικών μεταναστών από την κυρίαρχη ομάδα η προβολή των αρνητικών σημείων αλλά και η αδυναμία των Ελλήνων μαθητών να εκφραστούν θετικά για τους πολιτισμικά «διαφορετικούς» δείχνει πως οι μαθητές (και ίσως και ένα αρκετά μεγάλο κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας) δεν μπορούν να διακρίνουν κάτι το θετικό σε άτομα και ομάδες που οι ανάγκες τους έφεραν στη χώρα μας. Χαρακτηριστικό είναι πως οι μελέτες αυτές αφορούν ερευνητικά υποκείμενα (ξένους μετανάστες) σε μεγάλα αστικά κέντρα όπου έχουν διαμορφωθεί ξεχωριστές καταστάσεις λόγω της ανεργίας και της ανέχειας αλλά και της εκμετάλλευσης των μεταναστών από ορισμένα μέλη της κυρίαρχης ομάδας. Αποτέλεσμα αυτών των καταστάσεων είναι η καλλιέργεια, σε αρκετούς κύκλους μεταναστών, της εγκληματικότητας, των ληστειών, της επαιτείας κλπ. και αυτόματα η δημιουργία προκαταλήψεων, στερεοτύπων και γενικότερα ρατσιστικών τάσεων προς τους μετανάστες. Όμως αυτά συμβαίνουν στα χαοτικά περιβάλλοντα των μεγαλουπόλεων. Τι συμβαίνει σε μικρές και κλειστές κοινωνίες;

Όπως φαίνεται στην παρούσα έρευνα, η κατάσταση είναι διαφορετική στα χωριά της ελληνικής υπαίθρου που έγιναν εστίες υποδοχής μεταναστών. Στις μικρές κοινότητες της ελληνικής υπαίθρου το άτομο είναι συνδεδεμένο με την κοινωνική ομάδα στην κοινωνία του χωριού, η προσωπική ταυτότητα είναι συνδεδεμένη με την ομαδική ταυτότητα και υπάρχει ένας προκαθορισμένος ο κώδικας συμπεριφοράς. Εδώ το άτομο λειτουργεί, γενικά, ως μέλος μιας κλειστής κοινωνικής ομάδας, πράγμα που σημαίνει ότι προσαρμόζεται στις επιθυμίες των άλλων. Το φαινόμενο αυτό είναι γνωστό ως «κουλτούρα του εμείς» (Eppink, 1986). Αντίθετα, στα αστικά κέντρα η κοινωνία είναι κατακερματισμένη και ουσιαστικά δεν μπορεί να γίνει λόγος για μια ομαδική ταυτότητα. Κεντρικό ρόλο έχει εκεί η λεγόμενη «κουλτούρα του εγώ». Στο χωριό, λοιπόν, είναι ευκολότερη η ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ αυτοχθόνων και ετεροχθόνων και η πλατεία του χωριού όπως και η αλάνα της γειτονιάς βοηθούν τους μαθητές να γνωριστούν καλύτερα μεταξύ τους και να ξεπεράσουν τα εμπόδια των εθνικών και πολιτισμικών διαφορών. Οι ετερόχθονες εντάσσονται ομαλότερα στην ελληνική κοινωνία και οικειοποιούνται τους επικρατούντες κώδικες συμπεριφοράς ώστε να γίνουν αποδεκτοί και να αποτελέσουν μέλη της ίδιας κοινωνίας. Μέσα από την καθημερινή επαφή και τη σύναψη διατομικών σχέσεων συντελείται μια διαδικασία απέκδυσης των κοινωνικών στερεοτύπων. Αναπτύσσεται ευκολότερα μια αμφίδρομη σχέση αποδοχής που αντανακλά στις στάσεις και συμπεριφορές της μιας ομάδας στην άλλη. Προϊόν της επαφής και της γνωριμίας της μιας ομάδας με την άλλη αλλά και της διάθεσης των μεταναστών να ενσωματωθούν ισότιμα στην κοινωνική ομάδα που ανήκουν είναι η αποδοχή και κατ' επέκταση η φιλία και η συνεργασία.

Στην ένταξη και δημιουργική συμμετοχή των μεταναστών στον κοινωνικό ιστό της Ελλάδας θεωρούμε πως υποβοηθητικά θα πρέπει να λειτουργήσει το σχολικό σύστημα με σκοπό να δημιουργήσει ένα κλίμα μέσα στο οποίο τόσο οι γηγενείς όσο και οι αλλοδαποί μαθητές θα μπορέσουν να προσεγγίσουν ο ένας τον άλλο και να γνωρίσουν ο ένας την κουλτούρα του άλλου. Το σχολείο θα πρέπει να είναι ενήμερο σε θέματα εθνικών και κοινωνικών διακρίσεων, ώστε να μπορεί να παρεμβαίνει

(πάντοτε με την απαραίτητη ευαισθησία) όποτε προκύπτουν θέματα ρατσισμού και διακρίσεων που δυσχεραίνουν την εκπαιδευτική διαδικασία και καλλιεργούν ένα αρνητικό κλίμα μισαλλοδοξίας και περιθωριοποίησης στο μαθητικό πληθυσμό. Ευαισθητοποιημένοι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να ενισχύουν τις θετικές αντιλήψεις μέσα από μια διαδικασία έκθεσης των Ελλήνων μαθητών στην κουλτούρα, τις παραδόσεις, τη γλώσσα, τα ήθη και τα έθιμα των μεταναστών μαθητών. Δίνεται έτσι η ευκαιρία τόσο στους μετανάστες μαθητές να βιώσουν αισθήματα αποδοχής, ικανοποίησης, προσφοράς προς την τάξη και τη σχολική κοινότητα όσο και στους Έλληνες μαθητές να μάθουν κάποια στοιχεία που πιθανόν να μη βρίσκονται στις σελίδες των σχολικών βιβλίων.

Έμφαση θα πρέπει να δοθεί στο γεγονός ότι με την Αλβανία είμαστε όμορες χώρες, γεγονός που μπορεί να εξηγήσει τις αντιπαλότητες λόγω γειννίας αλλά και τις ομοιότητες λόγω γεωγραφικού χώρου. Συνεπώς, μια συνεργασία για την παιδεία σε διακρατικό επίπεδο κρίνεται απαραίτητη. Σημαντική κρίνεται επίσης η ανάγκη για ανάπτυξη ειδικού διδακτικού και επιμορφωτικού υλικού που θα συμπεριλαμβάνει γλωσσικό και ιστορικο-πολιτισμικό υλικό της χώρας προέλευσης. Τα κατάλληλα βιβλία θα συμβάλουν στη διαμόρφωση της νέας πολιτισμικής ταυτότητας των μεταναστών μαθητών και στην ομαλή και δημιουργική συμμετοχή τους στην ελληνική κοινωνία (Μάρκου, 1996: 40).

Βιβλιογραφία

- Βαρλοκώστα, Σ., Μάρκου, Μ. & Τριανταφυλλίδου, Λ., (2001). «Γλωσσομαθησιακή πορεία των παλιννοστούντων και αλλοδαπών μαθητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης: Εργαλεία αξιολόγησης της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας», στο: Μ. Δαμανάκης (επιμ.), *Επίπεδα και Κριτήρια Διαπίστωσης / Πιστοποίησης της Ελληνομάθειας, Αποτελέσματα και Προβληματισμοί Ερευνητικών Προγραμμάτων*, Ρέθυμνο: Ε.ΔΙΑ.Μ.Ε Πανεπιστημίου Κρήτης, 127-143.
- Βεντούρα, Λ., (2004). «Εθνισμός, ρατσισμός και μετανάστευση στη σύγχρονη Ελλάδα», στο: Μ. Παύλου & Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), *Η Ελλάδα της Μετανάστευσης, Κοινωνική Συμμετοχή, Δικαιώματα και Ιδιότητα του Πολίτη*, Κέντρο ερευνών μειονοτικών ομάδων, Αθήνα: Κριτική, 174-204.
- Campbell D., (1967). «Stereotypes and the perception of group differences», *American Psychologist*.
- Doise, W., (1976). *L'articulation psychosociologique et les relations entre groupes*, Bruxelles: De Boeck.
- Goodman, M.E., (1964). *Race Awareness in Young Children*, New York: Collier Books.
- Eppink, A., (1986). *Cultuurverschil en communicatie*. Alphen a/d Rijn: Samson.
- Erazo, A., (1991). *Self-efficacy, defensive pessimism and social support: Relationships to the college adjustment of minority students*, Loyola University of Chicago.
- Καρύδης, Β., (2004). «Το ζήτημα της δεύτερης γενιάς», στο: Μ. Παύλου & Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), *Η Ελλάδα της Μετανάστευσης, Κοινωνική Συμμετοχή, Δικαιώματα και Ιδιότητα του Πολίτη*, Κέντρο ερευνών μειονοτικών ομάδων, Αθήνα: Κριτική, 205-232.
- Katz, P.A., *Towards the Elimination of Racism*, New York: Pergamon Press.
- Κουϊμτζή, Ε., Σακκά, Δ., Παπαντή, Β., Χλαχλά Γ. & Γιαταγάνα Σ., (2004). «Πολιτισμική ποικιλομορφία στην τάξη: Απόψεις και πεποιθήσεις παιδιών για

- τον άλλο», στο: Δ. Σακκά & Α. Ψάλτη (επιμ.), Πρακτικά ημερίδας με θέμα *Πολιτισμική ποικιλομορφία στο σχολείο: Ο ρόλος του εκπαιδευτικού*, Αλεξανδρούπολη 24 Απριλίου 2004, Αλεξανδρούπολη: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Σχολή Επιστημών Αγωγής, Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε., 56-76.
- Μάρκου, Γ. Π., (1996). *Η πολυπολιτισμικότητα της ελληνικής κοινωνίας*, Αθήνα: ΥΠ.Ε.Π.Θ. - Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης.
- Μιτίλης, Α., (1998). *Οι Μειονότητες μέσα στη Σχολική Τάξη, Μια Σχέση Αλληλεπίδρασης*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Παπαστάμου, Σ., (1990). *Διομαδικές σχέσεις*, Αθήνα: Οδυσσέας.
- Παπαστυλιανού – Ακαλέτσου, Α., (1992). *Η Ψυχολογική Προσαρμογή των μαθητών – παιδιών Παλινοστούντων (έρευνα στους μαθητές Γυμνασίου και Λυκείου Παλινοστούντων Βαρυπόμπης)*, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών / Φιλοσοφική Σχολή.
- Παπασωτηρίου, Χ., (1994). *Τα Βαλκάνια μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Παύλου, Μ., (2004). «Η Ελλάδα της μετανάστευσης με αριθμούς», στο: Μ. Παύλου & Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), *Η Ελλάδα της Μετανάστευσης, Κοινωνική Συμμετοχή, Δικαιώματα και Ιδιότητα του Πολίτη*, Κέντρο ερευνών μειονοτικών ομάδων, Αθήνα: Κριτική, 367-403.
- Ρήγα, Α & Δαϊμονάκου, Σ., (2004). «Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις των Ελλήνων για τον Εαυτό και τον Άλλο (τον τσιγγάνο)», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ. 108-109, σ. 257-283.
- Ροζάκης, Χ., (1997). «Εισαγωγή», στο: Κ. Τσιτσελίκης & Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), *Το Μειονοτικό Φαινόμενο στην Ελλάδα: Μια Συμβολή των Κοινωνικών Επιστημών*, Αθήνα: Κριτική, 16-26.
- Solomos, J. & Back, L., (1996). *Racism and Society*, London: Macmillan Press.
- Zeidner, M., (1989). «Students' stereotypic expectancies of scholastic ability for ethnic majority vs. minority group students», *School Psychology International*, Haifa Israel.

Δρ. Θανάσης Διαλεκτόπουλος

Δίδαξε ως καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Groningen Ολλανδίας το μάθημα της Διαπολιτισμικής Παιδαγωγικής και υπήρξε επιστημονικός συνεργάτης του Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ του Παιδαγωγικού Τμήματος Δ.Ε του Πανεπιστημίου Κρήτης στη συγγραφή σχολικών βιβλίων για μαθητές εξωτερικού. Στην Ελλάδα εργάστηκε ως Σχολικός Σύμβουλος Π.Ε και στον ομογενειακό χώρο ως Συντονιστής Α΄/θμιας & Β΄/θμιας Εκπαίδευσης Benelux στην Ελληνική Πρεσβεία Βρυξελλών.